

authors conclude that purposeful and organized work of government and educational institutions of Poland on the implementation of the lifelong learning concept brings significant results in training and retraining specialists.

Keywords: lifelong learning, training and retraining, specialists, University of the Third Age, e-courses, Poland.

Подано до редакції 14.04.2017.

УДК 371. 123

© 2017

Мільто Л.О.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ П. КАПТЕРЕВА

Стаття присвячена аналізу наукового внеску П. Каптерева в розвиток ідей педагогічної майстерності вчителя. Здійснено ретроспективний аналіз наукової літератури, присвяченої педагогічній спадщині вченого. В статті надаються стислі біографічні відомості про П. Каптерева в конкретних історичних умовах. Висвітлені наукові погляди вченого на сутність педагогічної майстерності як на глибоке знання вчителем свого предмета та обов'язкові знання психології, педагогіки та методики викладання.

Ключові слова: педагогічна майстерність, учитель-майстер, педагогічний процес, педагогічна психологія, індивідуалізація освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Нова освітня модель вимагає переосмислення усього позитивного досвіду, накопиченого світовою педагогічною наукою, його застосування з урахуванням корінних перетворень, що зачіпають усі аспекти функціонування освітніх установ. Історичний досвід проблеми підготовки учителя-майстра набуває особливого значення, оскільки його вивчення і аналіз, виявлення і оцінка усього позитивного, що було зроблено нашими попередниками, сприяє пошуку нових підходів до теорії і практики сучасної освіти, відмові від негативних стереотипів, що склалися.

Видатний педагог і психолог другої половини ХІХ – початку ХХ століття П. Каптерев (1849–1922 рр.) був філософом, школознавцем, методистом, дидактом, істориком педагогіки, засновником російської педагогічної психології і сімейного виховання. Педагогічна спадщина П. Каптерева є науковою основою всіх сучасних педагогічних концепцій, тому дослідження і аналіз психолого-педагогічних поглядів вченого є актуальним і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Педагогічна спадщина П. Каптерева, в якій значна увага приділялася проблемі розвитку педагогічної майстерності вчителя, привертала до себе педагогів і психологів різних історичних періодів. Так, у працях Б. Ананьева, М. Богуславського, М. Ганилина, Н. Гузій, Є. Голанта, С. Гончаренко, П. Кузьміна, М. Данилова, Ф. Корольова, П. Лебедева, І. Зязюна та інших проаналізовано психолого-педагогічна спадщина педагога-вченого.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у визначенні сутності педагогічної майстерності в науковій спадщині П. Каптерева.

Виклад основного матеріалу дослідження... Як відзначав І. Зязюн, ще на початку ХХ ст. П. Каптерев виокремив об'єктивні і суб'єктивні фактори, необхідні для педагогічної діяльності, визначив їх ієрархію. У загальному вигляді структура властивостей учителя може бути представлена у такий спосіб: спеціальні, об'єктивні (наукова підготовка); суб'єктивні (особистісний таланти); особистісні (морально-вольові якості). І. Зязюн писав: «Педагогізувавши психологію, він прагнув ожиттєвити заповіт Песталоцці психолізувати педагогіку. Вчений добре розумівся на тому, що лише вчитель-майстер є єдиною визначальною силою критерію якості освіти як єдності учіння й виховання у взаємодії вчителя й учня» [4, с. 11].

Н. Гузій звертає увагу на те, що «...критикуючи багато аспектів підготовки вчителя того часу, П. Каптерев виступав за широку загальну і спеціальну педагогічну освіту, поділяючи її на теоретичну і практичну, багато зробив для розроблення її змісту, провідну роль відводячи педагогічній психології, історії педагогіки, теорії освіти і виховання, методикам, практичній підготовці» [3, с. 17].

Питання професійної підготовки вчителя-майстра стало одним з основних в творчості П. Каптерева, що він досліджував упродовж своєї п'ятдесятирічної педагогічної діяльності. Розділяючи педагогіку як теоретичну науку і практичну діяльність з виховання і навчання, яку визначав як педагогічне мистецтво або майстерність, учений не протиставляв їх, вважаючи педагогічну теорію сконцентрованим, узагальненим і систематизованим досвідом, теоретичними міркуваннями, метою яких є визначення загальних педагогічних правил і педагогічних закономірностей.

Важливим елементом педагогічної майстерності є гуманістична спрямованість педагогічної діяльності учителя. Гуманіст-педагог П. Каптерев підкреслював, що між учителем і учнем має бути духовний зв'язок, який об'єднує і ріднить їх, учні повинні відчувати, що вчитель симпатизує їм, готовий захищати та оберігати їх. Пов'язуючи педагогічну майстерність з гуманістичною спрямованістю вчителя, П. Каптерев критично відносився

до репродуктивного вчителя, який навчає за встановленими схемами, що не сприяє саморозвитку і самовихованню учнів.

П. Каптерев, як і А. Макаренко, вважав, що справжніх учителів-майстрів як в Росії, так й за кордоном дуже мало й не кожен з них може називатися педагогом. У праці «Педагогіка – наука або мистецтво?» (1982 р.) він писав: «У нас будь-який учитель титулується педагогом, але вчитель не є власне педагог. Щоб бути хорошим учителем, для цього треба ґрунтовно знати свою науку і мати деяке знайомство з викладацькою технікою» [8, с. 230].

На його думку, особи, що отримали хорошу освіту і ніколи не вивчали ніякої педагогіки, дуже часто бувають хорошими вчителями, хоча вони не педагоги і мало знайомі з педагогічними питаннями. П. Каптерев не вважав справжнім педагогом учителя лише за те, що він майстерно викладає граматику або арифметику, а в інших виховних і навчальних питаннях дотримується рутинних переконань, далеких від науки.

Особливу увагу П. Каптерев приділяв питанням вдосконалення педагогічної майстерності учителя. На думку вченого, педагогічна майстерність, це – глибоке знання вчителем предмета, що викладає, і обов'язкові знання психології, педагогіки, методики викладання. Педагог писав: «Неможливо учить з успіхом дітей – не знаючи, що таке взагалі діти, які їх особливості в порівнянні з дорослими, і не знаючи крім того, учнів зокрема; неможливо з успіхом навчати науці, не знаючи її ґрунтовно; неможливо з успіхом навчати за відомим методом, не опанувавши цей метод, не зробивши його своїм надбанням» [5, с. 38].

Найважливішим чинником ефективності педагогічної майстерності вчителя П. Каптерев вважав мистецтво володіння методами навчання. Учений підкреслював, що метод і учитель мають злитися, стати одним цілим, тобто метод повинен відповідати індивідуальності самого вчителя. Відзначаючи, що метод несе в собі теоретичне обґрунтування цілеспрямованих дій вчителя, педагог наполягав, метод має бути засвоєний учителем на рівні інтуїції, щоб забезпечити синтез наукового і духовного, що дозволить учителю ефективно організувати педагогічний процес.

Уперше в історії російської педагогіки П. Каптерев виділив компоненти методу педагогічного впливу. Як й К. Ушинський, педагог зазначав, що метод має відповідати властивостям дитячої природи, тому що психічні і фізичні властивості дітей відрізняють їх від дорослої людини й повинні стати основою вікового підходу в педагогіці.

Не менш важливо, на думку педагога, привести метод у відповідність з індивідуально-психологічними особливостями дітей, тому що в школі вчать не школярі взагалі, а діти певного віку, здібні і менш здібні, діти певного соціального стану і певної місцевості. Те, що добре для однієї дитини, може завдати іншому великої шкоди, тому щоб врахувати всі ці складнощі метод має бути гнучкий. Учителю необхідно органічно засвоїти метод, зробити його інструментом роботи над розв'язанням педагогічних проблем.

П. Каптерев був переконаний в тому, що тільки глибоке засвоєння вчителем методу допоможе йому створити на уроці живу і творчу атмосферу, що буде сприяти інтелектуальному і духовному розвитку дітей. Учений називав метод духовним знаряддям учителя, тому він не повинен залишатися мертвим інструментом в його руках, чужим його особистості.

На думку вченого, педагогічна творчість є найважливішою характеристикою педагогічної майстерності учителя про що свідчить його висловлювання про те, що вчитель повинен стати художником: повинен переробити метод відповідно до своєї особистості, зробити його своїм надбанням і знаряддям й уміти нескінченно видозмінювати його. Істинно хороший учитель не може бути рабом ні програм, ні методик, він завжди повинен залишатися вільним і самостійним діячем [6].

Високий рівень якості хорошого уроку, як відзначав П. Каптерев, залежить від таких умов: урок повинен бути цікавим, організованим таким чином, щоб забезпечити повне сприйняття матеріалу, його ґрунтовну переробку в свідомості учнів і його реалізацію учнями в різних формах. Урок повинен пропонувати вправи не тільки для розуму, а й для волі кожного учня.

Педагогічна майстерність учителя на уроці, як наголошував П. Каптерев, проявляється в умінні створити урок цікавим завдяки змісту уроку, умілої організації вчителем процесів розумової діяльності, гармонії і логіки побудови уроку, врівноваженню фактів та ідей, застосуванню доцільних методів навчання, живості викладу навчального матеріалу вчителем та його особистісних якостей.

Б. Ананьєв вважав П. Каптерева першовідкривачем в Росії глибинних зв'язків між психологією і педагогікою, творцем «переходу від психології до педагогіки» [2]. Слушно зауважити, що І. Зязюн, який називав П. Каптерева видатним російським педагогом і психологом, відзначав, що його книга «Педагогічна психологія» знаменувала становлення цієї наукової сфери в Російській імперії.

Варто наголосити на тому, що в «Педагогічній психології для народних учителів, вихователів і виховательок» (1876 р.) П. Каптерев обґрунтував навчально-виховний процес з точки зору психології і ввів до наукового обороту поняття «педагогічна психологія». Психологія, на думку педагога – це фундаментальна наука про психіку дитини, його розвиток і є базовою до педагогіки, фундаментальною основою педагогічної

майстерності. Це була перша наукова праця в історії російської психології і педагогіки, що пропонувала вчителям наукові знання про психічні явища, які лежать в основі педагогічної діяльності.

У своїй фундаментальній роботі «Дидактичні нариси. Теорія освіти» (1885 р.), яка була присвячена психологічному обґрунтуванню дидактики, педагог писав про те, що психологія сприяє найкращому науковому обґрунтуванню педагогіки. Вважаючи педагогіку прикладною наукою, що відповідає на питання, як потрібно учить і виховувати дітей, П. Каптерев підкреслював, що педагогіка не набір рецептів виховання на всі випадки життя, не нормативні заклинання і вимоги з приводу того, як виховувати дитину, а прикладна наука про педагогічний процес [5].

Учений викладав педагогіку на педагогічних курсах при петербурзьких жіночих гімназіях, читав логіку і психологію в Олександрівському ліцеї (1882-1885 рр.), але в наслідок доносу П. Каптерева звинуватили в матеріалізмі, підриву християнської моральності, порушенні статуту педагогічних курсів й відсторонили від викладацької діяльності.

П. Каптерев був членом Педагогічного товариства, що очолював П. Редкін, членом Ради Петербурзького Фребелевського товариства, при якому діяли приватні педагогічні курси з підготовки вихователюк для сімей і дитячих садів за системою німецького педагога-новатора Ф. Фребеля (1782–1852 рр.).

Як прогресивний діяч свого часу, П. Каптерев звертався до педагогічного досвіду розвинених країн Західної Європи та Америки. Він високо цінував англійського філософа і педагога Дж. Локка за те, що він нерозривно пов'язував педагогіку з фізіологією і психологією, вніс в науку про виховання наукові прийоми, фактичність, життєвість. П. Каптерев одним з перших російських психологів почав розвивати ідеї Й.Г. Песталоцці про психологізацію педагогіки і педагогізацію психології на вітчизняному ґрунті. Так, у 1913 р. у співавторстві П. Каптерева і О. Музиченка був надрукований твір «Сучасні педагогічні течії».

Підкреслюючи виключний за своєю значущістю внесок у розвиток основ психологічної педагогіки, І. Зязюн слушно зауважував, що П. Каптереву належить заслуга фундаментального аналізу праць не лише провідних дидактів світу, а й представників так званої експериментальної дидактики, по суті, експериментальної психології. «Основним завданням авторів цих праць учений вважав дослідження розумової діяльності учнів, значення руху (фізичного й досвідного) в розумовій діяльності, предметних і словесних уявлень, типів обдарованостей» [4, с. 11].

П. Каптерев працював старшим чиновником управління і інспекції жіночих навчальних закладів (1900-1909 рр.), чиновником особливих доручень (1909-1912 рр.). Майже тридцять два роки, саме до моменту скасування відомства у березні 1917 р., педагог прослужив головою навчального комітету (1912-1917 рр.). Служба у відомстві давала П. Каптереву можливість присвячувати свій вільний час науково-педагогічній, викладацькій і суспільно-педагогічній діяльності. У цей період він став організатором і учасником багатьох об'єднань психологів, педагогів і лікарів при Педагогічному музеї військово-навчальних закладів в м. Санкт-Петербург, брав активну участь в підготовці і проведенні з'їздів з сімейного виховання, педагогічної психології, експериментальної психології, народної освіти.

Велику увагу приділяв П. Каптерев сімейному вихованню. Педагог був головою першого Всеросійського з'їзду з сімейного виховання, що відбувся в м. Санкт-Петербург (30.12.1912-6.01.1913 рр.). Результатом з'їзду стала пропозиція об'єднати сімейно-педагогічні гуртки, батьківські гуртки і Товариства у Всеросійську батьківську спілку та ухвала створення програми для вивчення дітей в сім'ї з пропозиціями доступних наукових методів спостереження індивідуальності дитини. Делегати з'їзду наполягали на відкритті дитячих клубів, майданчиків, народних дитячих садків, ясел, охороні дітей в сім'ї і поза сім'єю. Окрім цього П. Каптерев входив до групи організаторів і учасників з'їздів з експериментальної психології, педагогіці, народній освіті до 1914 року.

З метою вдосконалення педагогічної майстерності вчителів П. Каптерев виступав з лекціями на вчительських курсах, пропагував досягнення педагогіки і психології як науки в провінції. Педагог брав активну участь в організації і діяльності Батьківського гуртка, що був створений в 1883 р. при Педагогічному музеї в м. Санкт-Петербург, діяльність якого була спрямована на розвиток педагогічної майстерності учителів і батьків. У гурток запрошувалися не лише батьки і матері, а всі бажаючі, які, за словами П. Каптерева прагнули вчитися й навчати, знати, як треба виховувати дітей та уміти спостерігати за ними. Батьківський гурток був товариством однодумців, серед яких переважно були педагоги, лікарі, вчені і юристи, які навчалися виконувати свої батьківські обов'язки, розширювати свій власний розумовий горизонт наукового сімейного виховання і навчання.

З ініціативи батьківського гуртка, за редакцією П. Каптерева, вийшла перша в Росії, унікальна в історії педагогіки «Енциклопедія сімейного виховання» (1898-1910 рр.), де були надруковані праці таких відомих педагогів і психологів як О. Лазурський, І. Сікорський, О. Острогорський, Є. Тихеев та інші. Педагог брав дієву участь в керівництві журналами «Виховання і навчання», «Освіта» і «Жіноча освіта», писав популярні статті для видань Педагогічної академії – вищих педагогічних курсів, які давали наукову підготовку учителям із різних кінців Російської імперії.

Психолого-педагогічні погляди П. Каптерева отримали широке розповсюдження серед учительства не лише завдяки його друкованим працям, а й доповідям із докладами, лекціями, повідомленнями на педагогічних курсах для народних учителів і широких верст населення.

П. Каптерев проводив активну просвітительську та наукову діяльність. Як учений він одним із перших систематизував процес розвитку російської педагогіки за весь період її існування і розробив періодизацію: від прийняття християнства до Петра I (церковна педагогіка); від Петра I до 60-х рр. XIX ст. (державна педагогіка); з 60-х рр. XIX ст. (громадська педагогіка). Педагог пов'язував історію педагогіки із загальною історією і розумів педагогіку як галузь знання, тісно пов'язану з громадськими інтересами.

На початку XX століття, на основі антропологічного підходу, П. Каптерев створив цілісну і всебічно розроблену концепцію педагогічного процесу, культурологічною складовою якої стали праці філософів Ф. Бекона, Дж. Локка, Г. Гегеля, М. Бердяєва, С. Булгакова, П. Флоренського. Філософська основа його концепції базувалася на роботах В. Бехтерева, П. Блонського, В. Вагнера, Л. Виготського, В. Зеньковського, П. Кащенко, С. Корсакова, М. Ланге, О. Нечаєва, М. Пирогова, В. Розанова, М. Рубінштейна, М. Румянцева, А. Шопенгауера.

Саме П. Каптерев ввів в педагогіку поняття «педагогічний процес», під яким розумів єдність біологічного і соціального в процесі розвитку дитини і визначив його як процес саморозвитку особистості. Педагог підкреслював, що справжній педагогічний процес в один й той же час є вільним і потрібним учням, тому що є процесом саморозвитку [5].

Предметом наукової уваги вченого була проблема індивідуалізації освіти. На думку П. Каптерева, школа повинна пропонувати учням різні навчальні предмети відповідно до їх індивідуальної природних задатків. Учений підкреслював, що примусове навчання притуплює особистісний розвиток особистості, суперечить її природним схильностям і можливостям, тому пропонував ввести викладання «необов'язкових предметів», які учні могли б обирати за власним бажанням.

П. Каптерев-гуманіст вважав, що кожна людина має свій особливий світ зі своїми почуттями і намірами, своєрідними помислами і спрямуваннями. У різних людей різний розум, пам'ять, мислення, фантазії і тільки натовп одноманітний і однаковий в своїх прагненнях до наслідування, тому завданням школи є розвиток індивідуальності дитини, як би це ні було важко зробити в умовах «фабричної організації діяльності школи».

На думку П. Каптерева, подолати тенденцію уніфікації шкільного життя можуть допомогти різноманітні форми організації педагогічного процесу, тому педагог наполягав на тому, щоб дітям залишався час для вправ у предметах за їх особистісним бажанням, щоб до навчального курсу вводилося якомога більше факультативних занять і заохочувалася участь дітей в гуртках або товариствах. В радянський період П. Каптерев указував на можливість створення в школі наступних відділень: історико-літературного, математичного, природничого, комерційного, технічного, сільськогосподарського, класичного і відділення нових мов.

П. Каптерев багато зробив для поширення психологічних знань серед учителів і наполягав на тому, щоб учитель в особі учня вивчав людську природу взагалі, щоб вихованець не був для вчителя об'єктом педагогічної дії. Педагог наполягав на тому, що ніколи ніякого учня не можна визначати як середнього, оскільки розвиток кожного індивідуума – це процес його саморозвитку і вдосконалення.

Варто відзначити, що виступаючи за свободу школи від держави і церкви, П. Каптерев вважав шкільне самоврядування необхідною умовою автономності педагогічного процесу, розглядаючи його як «спільну доброзичливу» діяльність учителів і учнів. Педагог пропонував залучати учнів до складання розкладу навчальних занять, вирішення питань, що стосуються навчальної справи, вибору літератури для шкільного і позашкільного читання, організації екскурсій і свят, коли вчитель виступає з позиції старшого помічника або радника.

Автономність, самостійність, свободу педагогічного процесу П. Каптерев бачив в тому, щоб розвивати і підтримувати індивідуальність особистості. Проте педагог уточнював, що освіта ніколи не була і не може бути абсолютно вільною, тому що вона завжди відчуває на собі вплив країни, історії, старшого покоління та інше. П. Каптерев був переконаний в тому, що освіта повинна підтримувати індивідуальність учня, його самостійність і оригінальність, сприяти розвитку його самобутності, що має власне індивідуальне і духовне обличчя, а для підтримки індивідуальності освіта має бути вільною.

П. Каптерев писав: «Кожен вік має свої особливі погляди, смаки, свою манеру думати і говорити, свої поняття про прекрасне і моральне; кожен вік має свою логіку, свою релігію, свою естетику, свою мораль. У кожному віці людина є справжня, цілісна людина, своєрідна, а не тільки ступень розвитку справжньої людини. Але ми, дорослі, мало цінуємо особливості думки і почуття дітей і юнаків, мало поважаємо їх своєрідну особистість; ми наполегливо намагаємося прищепити їм наші погляди і смаки, нашу манеру думати і поступати, нашу релігію, нашу естетику» [7, с. 45].

Як учений-психолог, П. Каптерев наполягав на тому, що навчання повинне відповідати природному розвитку людини і ніколи не випереджати його, а прагнення інтенсифікувати процеси зростання і розвитку людини хворобливо відбиваються на фізіологічних та психологічних особливостях і можуть викликати деструктивні процеси в розвитку особистості. Отже, учений дійшов висновку, що основою школи і джерелом її

вдосконалення є саморозвиток людини, реалізація в процесі навчання тих методів, які лежать в основі самовиховання і самоосвіти.

П. Каптерев вважав, що осмислити, раціоналізувати свою педагогічну діяльність учитель може дуже легко, якщо отримає відповідну педагогічну підготовку, смак і любов до наукового дослідження. Педагог підкреслював, що істинно освічена людина володіє не лише різнобічним знаннями, а й умінням ними розпоряджатися.

У 1912 році П. Каптереву було присвоєне вчене звання професора, а в 1915 р. міністр народної освіти П. Ігнатьєв доручив йому очолити «мозковий центр» з підготовки реформи освіти. Свою програму демократичного оновлення школи, систему цивільного виховання, побудовану на розвитку критичного мислення, педагог виклав в статті «Нова школа в новій Росії». Демократизацію шкільної справи П. Каптерев уявляв у світлі реалізації принципів автономного педагогічного процесу, самоврядування школи і незалежності учителів в питаннях виховання і навчання.

У 1918 р. П. Каптерев переїздить до м. Воронеж і відразу включається в роботу повітового відділу народної освіти, зайнятого в той час втіленням в життя «Положення про єдину трудову школу РРФСР». Працюючи на посаду інструктора відділу з питань трудового навчання, П. Каптерев допомагав у реорганізації шкіл на нових основах, клопотав про відкриття місцевого Педагогічного музею, виступав з лекціями перед учителями і батьками.

В радянські часи педагог веде активну викладацьку діяльність: працює у вчительській семінарії, двох середніх школах м. Острогожськ, завідує вчительською семінарією, яка пізніше була перетворена в трирічні педагогічні курси. Як талановитому організатору, губернський Відділ Народної Освіти доручив П. Каптереву організувати перший педагогічний технікум в м. Воронеж. З 1921 р. й до своєї кончини вчений займав посаду професора Воронежського державного університету і був першим деканом його педагогічного факультету.

Висновки... Отже, систематизація П. Каптеревим проблем наукової педагогіки мала великий вплив на розвиток вітчизняної педагогіки ХХ ст., вплинула на розробку психолого-педагогічних теорій Л. Виготського, О. Леонтьєва, теоретичне обґрунтування розвиваючої педагогіки, а також на створення єдиної методичної бази радянської педагогічної системи.

Особливістю педагогічної творчості П. Каптерева є те, що він педагогічні і психічні процеси не лише зв'язував між собою, а й намагався об'єднати їх з розвитком особистості в цілому. Учений був переконаний, що педагогіка без фізіології і психології немислима, тому, щоб стати учителем-майстром, необхідно добре знати антропологічні основи виховання.

П. Каптерев дійшов висновку про те, що основою діяльності вчителя-майстра є знання науки, спеціального предмету, його методології і споріднених предметів. Педагог стверджував, чим ширше і ґрунтовніше знання вчителя, тим плодотворніше буде його діяльність. Показником ефективності педагогічної майстерності вчителя вчений вважав мистецтво володіння методами навчання.

На думку П. Каптерева, найважливішою характеристикою учителя-майстра є його здатність до моделювання педагогічного процесу, змістом якого є інтелектуальне і духовно-моральне становлення особистості учня.

Використана література:

1. Антология педагогической мысли России второй половины XIX-XX вв. / Сост. П.А. Лебедев. – М. : Педагогика, 1990. – 608 с.
2. Ананьев Б.Г. Очерки истории русской психологии XVIII и XIX веков. / Б.Г. Ананьев. – М. : Госполитиздат, 1947. – 166 с.
3. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: [Монографія] / Н.В. Гузій. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Зязюн І.А. Историчні витоки психологічної педагогіки / І.А. Зязюн // Рідна школа. – 2013. – №11 – С. 3-11.
5. Каптерев, П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П.Ф. Каптерев. Избранные педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1982. – С. 270-652.
6. Каптерев, П.Ф. Метод и его применение / П.Ф. Каптерев. Избранные педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1982. – С. 35-48.
7. Каптерев П.Ф. Современное воспитание в отношении к возрастам П.Ф. Каптерев // Наблюдатель. – 1889. – №5. – С. 45-62.
8. Каптерев П.Ф. Педагогика – наука или искусство? // Избр. пед. соч. под ред. А.М. Арсеньева. М. : Педагогика, 1982. – С. 163-231.
9. Каптерев П.Ф. О саморазвитии и самовоспитании / П.Ф. Каптерев. // Педагогика. – 1999. – № 7. – С. 73-84.
10. Каптерев П.Ф. Современные педагогические течения / П.Ф. Каптерев, А.Ф. Музыченко. – М. : В. Антик и К., 1913. – 219 с.

Мільто Л.А.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО В НАСЛЕДИИ П.КАПТЕРЕВА

Статья посвящена анализу научного вклада П. Каптерева в развитие идеи педагогического мастерства учителя. Проведен ретроспективный анализ научной литературы, посвященной педагогическому наследию ученого. В статье приводятся краткие биографические сведения о П. Каптереве в конкретных исторических условиях. Описаны

научные взгляды ученого на сущность педагогического мастерства как на глубокие знания учителем своего предмета и обязательные знания психологии, педагогики и методики обучения.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, учитель-мастер, педагогический процесс, педагогическая психология, индивидуализация образования.

Milto Lyudmila

PEDAGOGICAL SKILLS IN THE CREATIVE HERITAGE OF P. KAPTEREV

The article is sanctified to the analysis of scientific deposit of P. Kapterev in development of ideas of pedagogical trade of teacher. Pedagogical heritage of P. Kapterev is studied in the article. P. Kapterev (1849–1922) – pedagogue, psychologist and follower of K. Ushinsky, the creator of the united psychologically well-grounded school system and the theory of developing teaching.

The retrospective analysis of the scientific literature sanctified to pedagogical heritage of scientist is conducted. In the article short biographic information over is brought about P. Kapterev in concrete historical terms. The scientific looks of scientist are described to essence of pedagogical trade as on thorough knowledge by the teacher of the object and obligatory knowledge of psychology, pedagogics and methodology of educating. The peculiarity of his understanding of the content of pedagogical skill is that encouraging teachers to implement personalized learning in accordance with the natural and age characteristics, P. Kapterev proceeded from the need to fit a system of techniques and teaching methods to the nature of the child, and purposefully to transform the properties and characteristics of the development of the pupil in the desired direction. The most effective learning tool P. Kapterev considered heuristics, which are introduced into the learning process is the atmosphere of the search, the joy of discovery, collaborative creativity of teacher and student. In this form of learning, the teacher tells the children ready knowledge, and makes them to discover scientific truth by observation, comparison, generalization and analysis of facts and phenomena. Pedagogical skill of the teacher is evident in this case in a clear guide cognitive activity of students and evaluates each student according to his individual, independent of cognitive achievements.

The results of our studies allowed us to establish the contribution of P. Kapterev in the development of the theory of pedagogical skills that the scientist regarded as art to arouse the mind and heart of the child without resorting to violence and suppression of personality. P. Kapterev defended freedom, autonomy of the educational process, the principle of humanism in the choice of means and methods of pedagogical influence. The pinnacle of the manifestation of pedagogical skills of P. Kapterev believed emotional contact of teachers with students, the sense of equality of souls, the credibility of the students. The importance of Kapterev's ideas for modern pedagogics is shown.

Keywords: pedagogical skill, teacher-master, pedagogical process, pedagogical psychology, individualization of education.

Подано до редакції 19.04.2017.

УДК 37.014.611:35.075.6 (1-2)(477-25)

© 2017

Саюк В.І., Зімбалецький О.В.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ м.КИЄВА

У статті розглядається проблема діяльності освітніх консультативних організацій у розвитку освіти м. Києва. Зазначається, що освіта є стратегічним пріоритетом у соціально-економічному розвитку столиці України та значним споживчим ресурсом для діяльності освітніх консультативних організацій. Важливими напрямками діяльності консультативних організацій для розвитку освіти м. Києва є: реалізація освітньої політики міста, створення інформаційно-консультативного простору столичної освіти; підвищення професійного рівня педагогічних працівників, надання допомоги педагогічним працівникам і батькам у розвитку обдарованості дітей тощо.

Ключові слова: діяльність, освітні консультативні організації, розвиток, освіта столиці, консультативні послуги, напрями діяльності консультативних організацій.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Інноваційні процеси та реформи, які відбуваються в галузі освіти, зумовили зростання потреб педагогічних працівників, керівників навчальних закладів і різних релевантних груп населення в одержанні професійних консультативних послуг із питань освіти. У зв'язку з цим, почав формуватися специфічний науково-практичний напрям діяльності, який можна визначити як педагогічне консультування (дорадництво). Педагогічне дорадництво (дорадник – той, хто дає поради, радить що небудь; назва службовця-консультанта) – це надання кваліфікованим фахівцем (консультантом) у галузі освіти консультативної послуги керівникам, педагогічним і науково-педагогічним працівникам закладів і установ освіти з питань професійної діяльності та розвитку, інформаційної підтримки, допомоги, виявлення й аналізу професійних проблем та напрацювання рекомендацій для їх розв'язання, а також сприяння реалізації цих рекомендацій [8, с. 4].

Зважаючи на об'єктивну потребу у зростанні кількості споживачів на освітні консультативні послуги та відсутність достатньої інформації про освітні консультативні організації, постала проблема у визначенні їх ролі у розвитку освіти регіону (на прикладі м. Києва).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Проблема консультування є предметом дослідження різних наук і сфер людської діяльності: медичної (А. Айви, М. Бурно, Б. Ворник, О. Карагодіна, Б. Карвасарський, В. Макаров, В. Менделевич), педагогічної (Ю. Бабанський, В. Гуменюк, Г. Данилова, І. Жерносек, О. Зайченко, М. Певзнер, В. Пуцов, В. Саюк, Г. Штомпель), психологічної (Г. Абрамова, С. Васьківська, С. Гледдинг, П. Горностаї, А. Єлизаров, Р. Кочюнас, О. Красило, О. Лютова-